

CUMHURİYET DÖNEMİ İLKOKUL TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ SÖZLÜK KULLANIMI AÇISINDAN İNCELENMESİ (Araştırma Makalesi)

Aslı MADEN (*)
Recep DEMİR (**)

Öz

Bu araştırmanın amacı, ilkokul Türkçe dersi öğretim programlarında yer alan sözlük kullanımına ilişkin açıklama, ilke, amaç ve kazanım unsurlarını tespit etmektir. Bu çalışmada, nitel araştırma yaklaşımı uygulanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde hazırlanmış olan ilkokul Türkçe dersi öğretim programları araştırmada veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Araştırma verileri doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında ilkokul programlarında geçen sözlük kullanımı ile ilgili içerik (açıklama, amaç, kazanımlar) belirlenmiş ve tasnif edilmiştir. Sözlük kullanımına yönelik olan, öğrencilerin bu beceriyi alışkanlığa dönüştürmelerine hizmet eden açıklamalar ve kazanımlar Türkçe dersi öğretim programındaki başlıklar/alanlara göre içerik analizine tabi tutulmuştur. Sözlük kullanımı ile ilgili amaç, kazanım ve açıklama ifadeleri programa, öğrenme alanına ve sınıfa göre analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, 1924 programından bugüne tüm programlarda sınırlı da olsa sözlük kullanımına yönelik, okuma alanı içerisinde, amaç ve açıklamaların olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte sözlük kullanımına yönelik unsurların 1981, 2005 ve sonrasındaki programlarda açıklama, amaç-kazanım ve etkinlik örnekleri ile daha yoğun biçimde yer bulduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Alışkanlık, Türkçe Dersi, Program, İlkokul.

*) Dr. Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, Türk Dili Bölümü
(e-posta: asli.maden@giresun.edu.tr) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3336-0198>

**) Türkçe Öğretmeni, Avluca Şehit Ahmet Keskin Ortaokulu, Giresun
(e-posta: recepdemirr28@gmail.com) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3344-2959>

Reviewing of Primary School Turkish Language Course Curriculums in Republic Period Related to Dictionary Use

Abstract

The present study aimed to determine the explanation, principle, purpose and acquisition characteristics related to the dictionary use of primary school Turkish curriculums. In this study, qualitative research approach has been adopted. Primary school Turkish course curriculums prepared in the Republic period was determined as the data source in the research. Document analysis technique has been used for collecting research data. In the research, the content (explanation, purpose, acquisitions) related to dictionary use in primary school curriculums has been determined and classified. Explanation and acquisitions for turning the dictionary use skill into a habit were subjected to content analysis according to the titles / areas in the Turkish curriculum. The expressions of purpose, acquisition and explanation regarding the dictionary use were analyzed according to the curriculum, learning area and class. As a result of the research, it has been determined that there are purpose and explanations within the reading area for the dictionary use, although limited in all curriculums since 1924. However, it has been observed that the items related to the dictionary use were more intense in the programs of 1981, 2005 and after, with examples of explanation, purpose, acquisition and worksheets.

Keywords: *Dictionary, Habit, Turkish Course, Curriculum, Primary School.*

Giriş

İnsan istek ve ihtiyaçlarını çevresine tam ve eksiksiz biçimde dil aracılığıyla iletebilmek için sözcüklerden yararlanmalıdır. Sözlü ve yazılı iletişimde, sözcüklerin anlam ve biçim olarak eksiksiz kullanımıyla ancak duygu ve düşünceler karşı tarafa amaca uygun olarak ulaştırılabilir. Bu nedenle, iletişim sürecinde sözcük hazinesi önemli yer tutar. Doğru sözcüğü uygun bağlamda kullanabilmek için ise, sözcüğün sözlükteki anlam ve kullanılış özelliklerini bilmek gerekmektedir.

Sözlük Türkçe Sözlük'te, "Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat." (Türk Dil Kurumu, 2009,s.1806) olarak karşılık bulmaktadır. İlhan'a (2009, s.535) göre, "Sözlük bir veya birden fazla dilin kelimelerinin bütününi veya bir bölümünü, genel amaçlı veya özel amaçlı olarak içeren, anlam, açıklama ve örnekleriyle ortaya koyan ve daha çok alfabetik olarak düzenlenmiş eserlerin genel adıdır". Vardar (2003,s.183) ise, "Bir dildeki sözlüksel birimlerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abecesel düzene, kimi durumlarda da konulara ya da kavramsal alanlara göre tanımları, tanıkları, söylenişleri, kökenleri, kullanımları, dilbilgisi ulamları, eşanlamlıları vb. ya da bir başka dildeki karşılıklarıyla sunan yapıt." şeklinde sözlüğü tanımlanmakta-

dır. Sözlükler içeriğin kaydedilme şekline, oluşturulduğu ortama / materyale, oluşturulma amacına ve yazılış biçimlerine göre sınıflandırılmaktadır (Aksan, 2007; Elbir ve Yıldız, 2013; Göçer, 2001; İlhan, 2009; Kocaman, 1998).

Sözlük dil öğrenme ve iletişim sürecinde insanların başvuracağı bir kaynaktır. Bu kaynak sadece okul döneminde değil her yaşta insanın günlük yaşamında gerekli olacak niteliktedir. Ancak bu kaynağın etkili ve verimli kullanılabilmesi için okul çağında kullanım özellikleri ve ihtiyaca göre değişen nitelikleri gösterilmelidir. Okul çağında öğrencilere sözlük kullanma becerisi uygulamaya dönük biçimde kazandırılmalıdır. Bu süreçte okul sözlüklerinin nasıl kullanılacağından başlanarak farklı türdeki sözlüklerin hangi amaca hizmet edeceği öğrencilere kavratılmalıdır. Türkçe ve yabancı dil sözlükleri, atasözü ve deyimler sözlükleri, resimli ve görsel sözlükler ayrıca dijital sözlüklerin kullanımına dair öğrencilerin, başta Türkçe derslerinde olmak üzere, deneyim edinmeleri gelecek yaşamlarında bu kaynağı istekle ve doğru kullanabilmeleri için gereklidir.

Sözlükler okul çağındaki çocukların okul öncesinden getirdikleri söz varlığının, dil bilgisel ve anlam ilişkilerine dayalı bir sistem içinde, zenginleştirilmesinde etkili olan kaynaklardır. Çocuk öğrenci olarak geldiği derslerde, aile çevresinden getirdiği sözcüklerle anlamlandıramadığı yapılar için öğretmenin ve kitapların yönlendirmesi ile sözlüklere yönelmelidir. Bu süreçte öğrencinin karşılaştığı sözlü ve yazılı bağlamlarda sözcüğün anlamını tahmin etme, görsellerle ilişkilendirerek bulma ve sonrasında sözlükler ile teyit etmesine çalışılmalıdır. Sözcük öğrenmeye ilişkin bu süreç, çocuğun derslerde ihtiyaç duyduğu ve günlük yaşamında kullanabileceği yeni sözcükleri sözcük dağarcığına yerleştirmesini sağlayacaktır.

Sözcükler düşüncelerimizin anahtarlarıdır. “Sözcük ve kavram zenginliği düşünme sürecinde akılcılığa ve düşünce zenginliğine işaret eder” (Budak, 2000,s.19). Bu nedenle, her insanın ve özellikle okul çağındaki bir öğrencinin yeni sözcükleri öğrenmesi doğal ve gereklidir. Zira ilkökul döneminde öğrenci; kişiliğinin gelişimi ve gelecek yaşamı için son derece önemli olan okuma, yazma, hesap yapma ve hayat bilgisine dair bilgi ve becerileri öğrenmektedir. Söz konusu bilgi ve becerilere dair herhangi bir alt yapısının olmadığı düşünüldüğünde çocuğun birçok yeni sözcüğe ihtiyacı olacağı da açıktır.

Sözlük kullanma, söz varlığını geliştirmede hem bir araç hem de etkili bir yöntemdir. Bu nedenle sözcük öğrenme sürecinde sözlüklere başvurmak zorunludur. Öğrenciler ve diğer kullanıcılar bir metni okurken ya da iletişim kurarken karşılaştıkları yeni ve anlamını bilmedikleri sözcükler için bu aracı her zaman yakınlarında tutmalıdır. Sözlük sahibi olmak ve bu kaynağı etkili ve istekle kullanabilmek bireye iletişime yönelik öz güven ve rahatlık sağlar. Kendine güvenerek iletişime dâhil olabilmek ise kişinin kendini daha başarılı ifade etmesini, bilgisini paylaşabilmesini ve yeni bilgileri tam ve eksiksiz alabilmesini beraberinde getirir. Sözlük kullanmanın dil bilinci ve yeterliliği, edebî ve kültürel altyapı ve zihinsel becerileri geliştirme gibi çok yönlü yararları da vardır. Tüm bu özellikler, sözlük kullanmanın okul çağında alışkanlık hâlinde kazandırılmasını gerekli kılmaktadır. Bunun için öncelikle Türkçe derslerinde sonrasında diğer derslerde öğrencinin

sözlük kullanma alışkanlığı kazanmasına dair hedefler belirlenmeli ve öğretim sürecinde de bu yönde çalışmalar yapılmalıdır.

Türkçe öğretiminin genel çerçevesini oluşturan öğretim programlarında söz varlığının zenginleştirilmesi en önemli halkalardandır. Söz varlığını zenginleştirme sürecinde ise sözlük kullanma alışkanlığı kazandırma temel teşkil etmektedir. Bu bakımdan Türkçe dersi öğretim programlarının söz varlığını zenginleştirme sürecinde, sözlük kullanma konusuna yönelik hedefleri ve planlamayı ortaya koyması beklenmektedir. Fakat ilgili alanyazında sözlük kullanma ve alışkanlığına dair çalışmaların sınırlı olduğu (Boz ve Demirtaş, 2011; Can ve Deniz, 2016; Dağtaş, 2014; İbe Akcan, 2012; Kolaç, 2009; Maden ve Maden, 2018; Melanlıoğlu, 2013; Özbay ve Melanlıoğlu, 2013; Yaman ve Dağtaş, 2010), ayrıca ilkökul programlarının da bu açıdan incelenmediği görülmektedir. İlkökul döneminde öğrencinin ilk okuma-yazma sürecinden itibaren doğru ve sistemli biçimde yeni sözcükleri öğrenmesi, bunun için de sözlüklerden düzenli olarak yararlanması ile sözlük kullanımı bir alışkanlığa dönüşebilir. İşaret edilen alışkanlık düzeyi ve izlenecek yol ise öğretim programında ortaya konmalıdır. Nitekim sözlük kullanma konusunda ilkökul Türkçe öğretim programlarının sahip olduğu özelliklerin henüz ortaya konulmamış olması dikkat çekmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bahsedilen gerekçelerle araştırmada, Cumhuriyetin ilanından bugüne ilkökuller için hazırlanmış Türkçe öğretim programlarını sözlük kullanma beceri ve alışkanlığı açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla ilkökul Türkçe programlarındaki sözlük kullanımına ilişkin açıklama, ilke, amaç ve kazanım unsurları tespit edilmiş ve sözlük kullanma ile ilgili durum ortaya konulmuştur.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımına göre yürütülmüştür. Bu kapsamda çalışmada sözlük kullanımına ilişkin programlardaki durum var olduğu şekilde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yaklaşımda da “araştırılacak konu ya da konular doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül biçimde anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılır” (Ekiz, 2009,s.31).

Veri Kaynağı

1924 ile 2018 yılları arasında uygulanmış olan ilkökul Türkçe dersi öğretim programları araştırmada örneklem olarak belirlenmiştir. Örneklemde yer alan veri kaynağı yani programlar doküman incelemesi yöntemiyle sözlük kullanımı açısından taranmıştır. Örneklemdeki 1924 ile 1981 yılı arasında uygulamaya konulan ilkökul programları için Temizyürek ve Balcı'nın (2006) *Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Okulları Türkçe Prog-*

ramları eserinden yararlanılmıştır. Söz konusu kaynak dışında, daha sonra uygulamaya konulmuş olan programlar için Millî Eğitim Bakanlığının yayınladığı program metinlerine basılı ve elektronik ortamda ulaşılmıştır. Araştırmada kullanılan veri kaynakları aşağıdaki şekildedir:

Temizyürek, F. ve Balcı, A. (2006). *Cumhuriyet dönemi ilköğretim okulları Türkçe programları*. Ankara: Nobel Yayınları

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2005). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı (1-5. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MEB (2015). *Türkçe dersi (1-8.sınıflar) öğretim programı*. Ankara.

MEB (2017). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1-8.sınıflar)*. Ankara.

MEB (2018). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1-8.sınıflar)*. Ankara.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında, doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılan konu ile ilgili yazılı materyallerin analizine dayanır. Ayrıca ulaşılan kayıt ve belgelerin birer veri kaynağı olarak sistemli biçimde incelenmesini ifade eder (Karasar, 2007; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırma amacı doğrultusunda veri kaynağı olarak belirlenen programlar amaç, ilke ve kazanımlar açısından incelenmiş ve açıklama ifadeleri belirlenmiş ve tasnif edilmiştir. Sözlüğü bir kaynak olarak tanıtan, sözlüğe yönlendiren, uygulama yaptıran ve hedefler oluşturan ifadeler programlara göre tasnif edilmiş, ulaşılan veriler ilgili bölüm başlığı altında analiz edilmiştir. Analiz sürecinde içerik analizi yöntemi esas alınmıştır. İçerik analizi “genellikle çok sayıdaki metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla, önemli olan anlamların yapılandırılmasına ve sınıflandırılmasına yönelik, nitelden nicele doğru genelleştirmeyi sağlayan bir yorum biçimidir” (Gökçe, 2006,s.17-18). Bu ilkeye uygun olarak içerik analizine tabi tutulan sözlük kullanmaya dair unsurlar program, öğrenme alanı ve sınıf düzeyine göre bulgulaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular

1924 yılında uygulamaya konulan İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı’ndan 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı’na kadar, ilkokul öğretim programlarındaki sözlük kullanmaya yönelik açıklama ve amaç ifadeleri tespit edilmiş ve ulaşılan bulgular ayrı ayrı yorumlanarak tablolar hâlinde sunulmuştur:

1924 İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı

Tablo 1. 1924 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan	Sınıf	İfade
Kıraat	-	Her kıraat parçasında yeni tesadüf edilecek nihayet dört beş kelimenin manası izah edilmeli ve muallim, bu kelimeleri münasip cümlelerde kullandırmalıdır. (2. Hedef)

1924 ilkokul programına göre; okuma parçalarında ilk kez karşılaşılan bilinmeyen sözcüklerin öğretmenler tarafından açıklanması gerektiği ve sonrasında bu bilinmeyen sözcükleri öğrencilerin cümle içinde kullanarak pekiştirebileceği düşünülmektedir. Ancak öğretmen bilinmeyen sözcüğü açıklarken sözlüğe başvuracağı açıktır. İlkokul öğrencilerinin bilinmeyen sözcükleri sözlüğe bakarak bulması için gerekli fiziksel ve zihinsel yeterliliğe sahip olmadığı düşünülerek bu sorumluluğun öğretmenlere bırakıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, programda sözlük kullanılmasına dair doğrudan bir kazanım yer almamıştır.

1926 İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı

Tablo 2. 1926 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan	Sınıf	İfade
Kıraat Hedefler	-	Yeni lügatler öğretmek talebenin malumatını artırmak (3. Hedef)
Kıraat Esaslar	-	...çocuklara yeni lügatler öğretilir. Lügatleri suret-i muverdede öğretmek caiz değildir. Münasip cümleler içinde kullandırarak canlı lisan çerçevesi dâhilinde belletmek lazımdır... (3. Esas) Talebeye kıraat kitabında geçen kelimelerin lügat kitabında nasıl aranıp bulunacağını da öğretmelidir. (8. Esas)

1926 ilkokul programına göre, yeni sözcükler öğrenirken öğrenci mutlaka sözlük kullanacaktır. Sözlüğe doğrudan yönlendirmeyi okuma metinlerindeki bilinmeyen sözcüklerin bulunması vasıtasıyla gerçekleştirmek hedeflenmiştir. Sözcük öğretiminde de sözcüğün günlük yaşamdaki kullanımına dikkat edilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca öğrencilere sözlük içinde bir sözcüğün nasıl aranıp bulunulmasının öğretilmesi sözlük kullanma açısından önemli bir adımdır.

1930 İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı

Tablo 3. 1930 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan	Sınıf	İfade
Kıraat Hedefler	-	Yeni lügatler öğretmek talebenin malumatını artırmak; ... çocuklara yeni lügatler öğretilir. Lügatleri mücerret bir surette öğretmek caiz değildir. Münasip cümleler içinde kullandırarak canlı lisan çerçevesi dâhilinde belletmek lazımdır. (3. Hedef)
Kıraat Esaslar	-	Talebeye kıraat kitabında geçen kelimelerin lügat kitabında nasıl aranıp bulunacağını da öğretmelidir. (8.Esas)

1926 ilkokul programında olduğu gibi 1930 ilkokul programında da yeni sözcüklerin öğretimi hedef ve esasları tekrar edilmiş, farklı olarak sözcüklerin bağlamdan hareketle öğretilmesi gerektiği, tek başına sözcüğün anlamının öğretilmesinin uygun görülmediği ve ayrıca gündelik konuşma dili üzerinden sözcüklerin öğretilmesi gerektiği sözlük kullanma alışkanlığı kazanma açısından önemlidir. Ayrıca kıraat öğretimine ilişkin esaslar içerisinde, sözlük kullanımının öğrencilere öğretilmesinin gerektiği belirtilmiştir.

1936 İlkokul Türkçe Programı

Tablo 4. 1936 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan	Sınıf	İfade
Okuma Hedefler	-	Çocukların kelime haznelerini zenginleştirmek. (e - Hedefi)
Okuma Direktifler	-	...çocuklara okutacağımız parçalarda geçen kelimeleri çocukların evvelce çok görüp tanımış olmakla beraber, okudukları ibarelerin onların fikrî seviyesine göre yazılmış olması lâzımdır. (3.Direktif) ...öğretmen bir diksiyonerden bir kelimenin nasıl bulunacağını, bir ansiklopediden herhangi bir şey hakkında nasıl bilgi elde edileceğini talebeye öğretmelidir. (16. Direktif)

1936 ilkokul programında, okuma alanına ilişkin hedefler arasında sözcük hazinesini zenginleştirme yer almaktadır. Ayrıca, öğrencilere yeni sözcükler öğretilirken sözcüklerin öğrencilerin tanıdığı ve bildiği konulardan seçilmesi vurgulanmıştır. İlkokul öğrencilerinin sözcüklerin anlamını kavrayabilmeleri için seviyeye uygun sözcükler üzerinden sözcük öğretiminin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Yine diksiyoner kavramı ile öğrencilerin sözlüklerden nasıl yararlanılacağını öğretmesi gerektiğine de temas edilmiştir.

1948 İlkokul Türkçe Programı**Tablo 5.** 1948 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan Sınıf	İfade
Okuma Amaçlar	- Çocukların kelime hazinelerini zenginleştirmek(c- Hedef)
Okuma Açıklamalar	Öğretmen çocuklara bir kitabın fihristinden, sonuna konan indeksten, lügat ve ansiklopedilerden nasıl faydalanacaklarını deneterek göstermeli, bir kitabın ne kadar emekle meydana getirildiğini, kitap sayfalarının nasıl kesileceğini, kitabın yıpranıp kirlenmekten nasıl korunacağını da öğretmelidir. (13. Madde)
Okuma	3 Lügat kullanmaya hazırlık olmak üzere kelimeleri alfabetik sıraya koyabilmek (A e-Maddesi)
Okuma	3 Bir kitabın önsöz asıl metin, lügatçe, bibliyografya gibi ana kısımlarını tanımak (A f-Maddesi)
Okuma	4 Müracaat kitaplarını kullanabilmek: sözlük, imla lügati ve ansiklopediler. (A e-Maddesi)
Okuma	4 Bilmediği kelimeleri bazen sözün gelişinden, bazen sözlük kullanarak ve ekseriya öğretmenin yardımına muhtaç olmadan çıkarabilmek (B c-Maddesi)
Okuma	5 Okunan parçalardaki haşiye, lügatçe, indeks, plân, harita, resim vesairenden faydalanabilmek (A d-Maddesi)
Okuma	5 Bir kelimenin lügatteki birkaç manası içinden okunan metne yaraşan manayı seçebilmek (A e-Maddesi)
İmlâ Açıklamalar	- İmlâsı öğrenilen kelimelerin bir deftere (kelime defteri) yazdırılması uygun olur. Bu defter, ilk sınıflarda bir imlâ defteri olarak başlar, ikinci devrede lügat defteri halini alır. (7. Madde)

1948 programı okuma alanı için belirlediği sözcük hazinesini zenginleştirme amacına bağlı olarak; sözlük kullanmaya hazırlık olarak ilk önce sözlük *vb.* başvuru kitaplarının içeriğini tanıma, daha sonra bir sözcüğü sözlükte bulabilmek için alfabetik sıraya göre aranması gerektiğini önemle vurgular. Bu davranış sözlük kullanma alışkanlığı açısından değerlidir. Bu adımdan sonra bilinmeyen sözcüklerin metin içindeki anlamını kimseye muhtaç olunmadan sözün gelişinden tahmin etme ya da sözlük kullanarak öğrenciyi tek başına iş başarmaya yönlendiriyor.

Program sözcüklerin farklı anlamlarının öğrenilmesini ve anlamca metne uygun olan sözcüğün tespit edilmesini hedeflemektedir. Bu hedefler ile öğrencilerin sözlük kullanmayı alışkanlık hâline getirmesi beklenmektedir. Sözlük kullanma hedeflerinin öğrenci sevi-

yesine uygun olarak üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarda derinliğinin arttığı görülmüştür. Bunların yanında imlâ bölümündeki açıklamalar içinde de öğrencilerin öğrendikleri sözcükleri bir deftere yazmaları ve bu defterleri ortaokulda kullanmaya devam etmeleri istenilmektedir. Tüm bu özellikleri ile 1948 ilkokul programının öncekilere oranla sözlük kullanımı açısından daha kapsamlı ve düzeye göre bir planlama içerdiği söylenebilir.

1968 İlkokul Türkçe Programı

Tablo 6. 1968 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan Sınıf	İfade
Amaçlar - Açıklamalar	Sözlük, imla kılavuzu, ansiklopedi gibi okuma ve anlatma sırasında başvurulabilecek materyalleri kullanma yolları öğretilmelidir. (5. Madde)
Okuma - Açıklamalar	Öğrencilere anlamadıkları kelimelerin anlamlarını öğrenmek için sözlüğe bakma alışkanlığı da kazandırılmalıdır. Bu amaçla sınıflarda yeteri kadar sözlük bulundurulmalıdır. (8. Madde)
İmla - Açıklamalar	Kelimelerin imlasında esas, imla kılavuzudur. İmla kılavuzunun yanında Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü ile Millî Eğitim Bakanlığınca kabul edilen sözlüklerden de yararlanılmadır. (Kılavuz ve sözlük kullanma alışkanlık haline getirilmelidir.) (10. Madde)
Okuma 3	Sözlük kullanabilmek ve kelimeleri alfabetik sıraya koyabilmek (A 5. Madde)
Okuma 4	Müracaat kitaplarını kullanabilmek (Sözlük, İmlâ Kılavuzu, Ansiklopediler vb). (A 5. Madde)
Okuma 4	Bilinmeyen kelimelerin anlamını, bazan sözün gelişinden bazan sözlük kullanarak ve çok defa öğretmenin yardımı olmaksızın bulabilmek. (B 3.Madde)
Okuma 5	Eserlerdeki dipnot, sözlük, indeks, plan, harita, resim ve benzerlerinden yararlanmak (A 4. Madde)
Okuma 5	Bir kelimenin sözlükteki birkaç anlamı içinden, okunan metne uyan anlamı seçebilmek. (A 5. Madde)
Dilbilgisi ve İmla 5	... imlasında duraksanacak bileşik kelimeler için İmla Kılavuzu ile sözlüğe bakma alışkanlığı kazandırılacaktır. (2. Madde)
Dilbilgisi ve İmla 5	Çeşitli derslerle ilgili çalışmalar sırasında öğrenciler yeni kelimelerin anlamlarını sözlüklerden bulmak, kullanılışlarını, yapılarını öğrenmek ve kelime defterine yazmak. (8. Örnek)

1968 ilkokul programının genel amaçları, okuma ve dilbilgisi açıklamalarında sözlük kullanma alışkanlığına vurgu yapılmıştır. Programın amaç ve açıklamalarında, sözlük kullanımının öğretilmesine, amacı ve ne tür materyallerden bu amaçla yararlanılacağına yer verilmiştir. Sözlük kullanmanın alışkanlık hâline getirilmesi gerektiği açıkça ilk defa bu programda dile getirilmiştir. Sözlük kullanmanın ve buna benzer başvuru kaynaklarının etkili kullanımının önemli olduğu ifade edilerek üçüncü sınıftan itibaren sözlük kullanma alışkanlığı davranışlara da yansıtılarak desteklenmiştir. Ayrıca bir önceki program olan 1948 ilkokul Türkçe programından bu yönüyle daha detaylı olduğu söylenebilir. Yazım kılavuzu ile sözlük kullanımı arasında ilişki kurulması, sözcüklerin biçim ve anlam özelliklerinin öğretim sürecinde birlikte ele alındığının işaretidir. Öğrencilerin sözlüğe bakıp öğrendiği sözcükleri deftere yazmalarının istenilmesi, sözlük kullanma alışkanlığı kazandırmaya dair bir tekniğin ve uygulama örneğinin de programda yer aldığını göstermektedir. Yine programda sözlük kullanırken müstakil hâlde veya bir kitabın içerisinde sunulan türlerinin de kullanımına dikkat çekilmiş olması öğrencilere söz konusu kaynağın özelliklerini gösterme açısından önemlidir.

1981 Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı

Tablo 7. 1981 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan	Sınıf	İfade
Açıklamalar	1-3	... cümlelerin anlamından kelimelerin anlamlarının sezdirilmediği durumlarda yeni yeni cümleler verilir ya da çevredeki yardımcı eğitimin araçlarından (sözlük, resim, canlandırma) yararlanılır. (4. Madde)
Okuma	3	Düzeye göre hazırlanmış sözlüklerden yararlanabilmek (9. Madde)
Özel Amaçlar	4-5	Sözlük, ansiklopedi vb. başvuru kitapları ve kaynaklardan yararlanabilme alışkanlık ve beceri kazanmalarını sağlamak (5. Madde)
Okuma	4	Kitaplardaki içindekiler, dizin ve sözlük bölümlerinden yararlanabilmek (3. Madde)
Okuma	4	Yazım kılavuzundan, sözlüklerden, kaynak kitaplardan, ansiklopedilerden yararlanabilmek. (4. Madde)
Okuma	5	Kitaplardaki içindekiler, dizin ve sözlük bölümlerinden yararlanabilmek (3. Madde)
Okuma	5	Yazım kılavuzundan, sözlüklerden, kaynak kitaplardan, ansiklopedilerden yararlanabilmek (4. Madde)

Yöntem Yazılı Anlatım	1-5	Yazımı öğrenilen kelimeler bir deftere (kelime defteri) yazdırılmalıdır. Bu defter, ilk sınıflarda bir yazım defteri olarak başlar, ikinci devrede kelime defteri halini alır. Öğrenciler duraksadıkları zaman bu deftere başvururlar. Aynı amaçla sözlüklerden de yararlanırlar. (19. Madde)
Yöntem Yazılı Anlatım	1-5	Yazım Kılavuzu'nun yanında Millî Eğitim Bakanlığınca kabul edilen sözlüklerden de yararlanılmalıdır. (Kılavuz ve sözlük kullanma alışkanlık haline getirilmelidir). (20. Madde)
Araç-Gereçler	1-5	...her türlü başvurma kitapları, ansiklopediler, sözlükler, kılavuzlar, vb. kitaplar Türkçe eğitimi için gerekli bilgi kaynakları olduktan başka; kaynaklara başvurma yöntemlerini kazandırmaları bakımından da büyük önem taşırlar ve böylece yalnız Türkçe eğitimi için değil, bütün eğitim ve öğretim için de yararlı olurlar.

1981 programının 1. ve 3. sınıflar ile ilgili açıklama bölümünde ve 4 ve 5. sınıfların özel amaçlarında sözlük kullanma davranışının kazandırılmasını amaçlayan ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca Yöntem kısmında sözlük kullanımının bir alışkanlık hâline getirilmesi hedefi net bir ifade ile ortaya konulmuştur. İlkokul kısmında sözlüğe yönlendiren davranışlar bulunmakta ancak nasıl yararlanılacağı konusunda açıklama yapılmamıştır. Düzeye göre hazırlanmış sözlüklerin kullanılmasına dair programda yer alan davranış, konunun öğrenci gelişimi açısından da dikkate alındığını göstermektedir. 1. sınıftan itibaren sözlüklerden yararlanabilme beceri ve alışkanlığının hedeflenmesi, 4. ve 5. sınıflarda ise bu hedefin yanında farklı türde kaynaklar aracılığıyla sözlük kullanımının önemsemesi dikkat çekmektedir. Sözlük ile yazım kılavuzu kullanmanın programda ilişkilendirilmiş olması da sözcüklerin biçim ve anlam özelliklerinin birlikte öğrenilmesi ilkesini desteklemekte, ayrıca dinleme ve okuma sürecinde öğrenilen sözcüklerin yazılı anlatımda da doğru biçimde yazılabilmemesinin hedeflendiğine dair bir bulgudur. Bunlarla birlikte sözlükten yararlanmanın yanında öğrenilen sözcüklerin kalıcılığını artırmak ve sözlüğün temel özelliklerini öğrenciye kavratılabilmek için sözcük defteri tekniği ve aracının işe koşulması da bu konuda bir öğretim planlamasının olduğunun işaretidir. Sözlük kullanmanın sadece Türkçe dersi için değil tüm derslerdeki başarı için önem taşıdığı belirtilmesi ve bu yönde bir uygulamanın planlanması sözlüğün bilgi edinme aracı olarak ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2005 İlköğretim (1-5. Sınıflar) Türkçe Dersi Öğretim Programı

Dünyada öğrenme ve öğretimi iyileştirmeye dönük gelişmelerden biri olan yapılandırmacı eğitim anlayışı, Türkçenin öğretiminde bu programla beraber uygulanmaya başlamıştır. Bu anlayışa uygun olarak hazırlanan ilkokul programı öğrencinin bilgiyi kendi zihninde ön bilgi ve deneyimleri ile yeniden yapılandırarak üretmesine dayanmaktadır. Bilginin yapılandırılarak beceri ve alışkanlık oluşturmada kullanılması hedeflenmiştir.

Söz konusu durum, her bir dil becerisi ile ilgili kuralların anlama ve anlatım sürecinde etkili biçimde kullanılmasını ve yerleşik alışkanlıklara dönüştürülmesini beraberinde getirmiştir. Programda öğrenme alanları anlama becerileri için dinleme, okuma ve görsel okuma; anlatma becerileri için ise konuşma, yazma ve görsel sunu şeklinde düzenlenmiştir. Hem anlama hem de anlatım becerilerinin etkisini belirleyen unsurlardan olan söz varlığının zenginleştirilmesi de önemsenmiş, bu kapsamda sözlük kullanmanın bir alışkanlık hâline getirilmesine çalışılmıştır. Nitekim programda sözlük kullanmaya dair kazanım ve kazanım açıklamalarının yanında, sonunda küçük bir sözlük de bulunmaktadır. Ancak programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin yeni bir anlayışı tam manasıyla benimseyebilmeleri için daha zengin bir sözlüğe ihtiyaçları vardır. Yine de bu sözlük ilk olması açısından önemlidir.

Tablo 8. 2005 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan	Sınıf	Kazanım ifadesi
Okuma	1	Görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirir. <i>Etkinlik:</i> Resim-Sözcük Eşleştiri. <i>Açıklama:</i> Resimli sözlük, resim, fotoğraf vb.
Okuma	1	Bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır. <i>Açıklama:</i> Resimli sözlüğe bakma, öğretmene sorma vb. yollarla kelimelerin anlamlarını araştırma.
Dinleme	2	Dinlediklerinde geçen bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır.
Okuma	2	Görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirir. <i>Etkinlik:</i> Resimli Bulmaca. <i>Açıklama:</i> Resimli sözlük, resim, fotoğraf vb. görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirme çalışmaları yapılabilir.
Okuma	2	Bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır. <i>Açıklama:</i> Resimli sözlüğe bakma, öğretmene sorma vb. yollarla kelimelerin anlamlarını araştırma.
Okuma	2	Anlama tekniklerini kullanır. <i>Açıklama:</i> Tekrar okuma, görselleştirme, sözlüğe başvurma, yetişkinden yardım alma vb.
Yazma	2	Yazılarında sözlük ve imlâ kılavuzundan yararlanır.
Dinleme	3	Dinlediklerinde geçen bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır.
Okuma	3	Görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirir. <i>Etkinlik:</i> Resimli Bulmaca. <i>Açıklama:</i> Resimli sözlük, resim, fotoğraf vb. görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirme çalışmaları yapılabilir.

Okuma	3	Bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır. <i>Açıklama:</i> Resimli sözlüğe bakma, öğretmenine sorma vb. yollarla kelimelerin anlamlarını araştırma.
Yazma	3	Yazılarında sözlük ve imlâ kılavuzundan yararlanır.
Dinleme	4	Dinlediklerinde geçen bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır.
Okuma	4	Bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır. <i>Açıklama:</i> Sözlüğe bakma, öğretmenine sorma vb. yollarla kelimelerin anlamları araştırma.
Okuma	4	Anlama tekniklerini kullanır. <i>Açıklama:</i> Kendini sorgulama, tekrar okuma, görselleştirme, yetişkinden yardım alma, dipnota bakma, sözlük ve ansiklopediye başvurma vb.
Yazma	4	Yazılarında sözlük ve imlâ kılavuzundan yararlanır.
Dinleme	5	Dinlediklerinde geçen bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır.
Okuma	5	Bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır. <i>Açıklama:</i> Kelimelerin anlamlarını sözlüğe bakma, öğretmenine sorma vb. yollarla araştırma.
Okuma	5	Anlama tekniklerini kullanır. <i>Açıklama:</i> Kendini sorgulama, tekrar okuma, görselleştirme, yetişkinden yardım alma, dipnota bakma, sözlük ve ansiklopediye başvurma vb. teknikler.
Yazma	5	Yazılarında sözlük ve imlâ kılavuzundan yararlanır.

2005 ilkokul programında, 1. sınıftan itibaren sözlük kullanmanın bir beceri hâline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Programda sadece okuma etkinliklerinde değil diğer dil becerileri için de sözlüğü etkin bir biçimde kullanma ve bir beceriye dönüştürme amaçlanmaktadır. Sözlük kullanımı kazanımlarına yönelik açıklamalarla ve etkinlik önerileriyle daha somut biçimde bir alışkanlığa dönüştürülmeye çalışılmıştır. 2. sınıfta yeni karşılaşılan sözcüklerin anlamının sözlükten araştırılması ve yazılışının ise imlâ kılavuzundan öğrenilmesi beklenmektedir. 2. sınıftan itibaren sözlük aracılığıyla kelime öğretimi; tahmin, sözlük anlamını araştırma ve yazım kılavuzu yardımıyla metinde kullanma şeklinde bir sürecin izlenmesi dikkat çekmektedir. Önceki programlarda sözlük kullanımı 2. sınıftan sonra gözlemlenirken 2005 ilkokul programı ile birlikte 1. sınıflarda da sözlük kullanma becerisine yönelik kazanımlara yer verilmiştir. 1. sınıfta, öğrencilerin gelişim özelliklerine uygun olarak (somutlaştırma) görsel sözlük kullanılmasına dair bir yönlendirme söz konusudur. 3, 4 ve 5. sınıflarda benzer kazanım ve açıklamalara rastlanmaktadır. 5. sınıfta anlama teknikleri içinde sözlük kullanmanın bir teknik olarak yer

alması öğrencinin gelişim özelliğinin dikkate alındığını göstermektedir. Kazanımlar her sınıfta sarmal ve derinliği artarak 5. sınıfa kadar devam etmiştir. Tüm bu özelliklerinin yanında ilkökul programları içerisinde sözlük kullanmaya yönelik en fazla kazanımın (20 kazanım) 2005 ilkökul programında bulunması önemli bulgulardandır.

2015 Türkçe Dersi (1-8.Sınıflar) Öğretim Programı

2015 yılında ilkökul (1-4.sınıflar) ve ortaokul (5-8.sınıflar) Türkçe derslerini 1. sınıftan 8. sınıfa kadar bir bütünlük içerisinde işlemeyi amaçlayan yeni bir program uygulamaya konulmuştur. Bu programda, dijital ortamlarda dil becerilerinin kullanımı önemsenerek öğrenci merkezli bir anlayışla Türkçe dersi yeniden yapılandırılmıştır. Bir önceki programla anlayış olarak örtüşen bir yaklaşımla hazırlanan program, Türkçe dersini sözlü iletişim, okuma ve yazma öğrenme alanlarına göre düzenlemiştir.

Tablo 9. 2015 İlkokul Programındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm/Alan	Sınıf	Kazanım ifadesi
Okuma	1	Anlamını bilmediği sözcükleri öğrenir. (Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.)
Okuma	2	Bir bilgiye veya içeriğe erişmek için başlıklar, sözlük ve içindekiler gibi öğeleri bilir ve kullanır.
Okuma	2	Bir metinde bilmediği kelimeleri belirler ve bu kelimelerin anlamlarını sözlük vb. kaynakları kullanarak öğrenir.
Okuma	2	Anlamını bilmediği sözcükleri öğrenir. (Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, sözlük, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.)
Okuma	3	Bir bilgiye veya içeriğe erişmek için basılı ve dijital içeriklerde içindekiler ve sözlük bölümünü kullanmayı bilir.
Okuma	3	Bir metinde bilmediği kelimeleri belirler ve bu kelimelerin anlamlarını sözlük vb. kaynakları kullanarak öğrenir.
Okuma	3	Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarını öğrenir. (Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, sözlük, deyimler ve atasözleri sözlüğü, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.)
Okuma	4	Bir bilgiye veya içeriğe erişmek için basılı ve dijital içeriklerde içindekiler ve sözlük bölümünü kullanmayı bilir.
Okuma	4	Bir metinde bilmediği sözcük ve sözcük gruplarını belirleyerek bunların anlamlarını sözlük vb. kaynakları kullanarak öğrenir.
Okuma	4	Anlamını bilmediği sözcükleri öğrenir. (Sözcükleri öğrenmek için görseller, resimli sözlük, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü, kelime haritası, kelime duvarı, kelime kartları ve benzer araçlar kullanılacaktır.)

Teknolojik gelişmesiyle çeşitlenen bilgi kaynaklarının eğitim-öğretim ortamlarında ve sonrasında günlük yaşamda etkili biçimde kullanılabilmesi için Türkçe derslerinde bilgi edinme ve paylaşmaya dayalı etkinliklerde bu tür elektronik ortamlardan yararlanılmaktadır. 2015 programı bu açıdan birtakım yenilikleri içermektedir. Nitekim öğrencilerin bilmediği konu ve yeni karşılaştığı sözcükler için bilgisayar ve internet tabanlı araç ve ortamları etkili kullanmasına yönelik öğretim hedefleri de programda ortaya konulmaktadır. Dijital ortamlarda bilgiye ulaşırken başvurulan en yaygın araç ve ortamlardan biri de sözlükler, ansiklopedik e- içeriklerin paylaşıldığı genel ağ sayfalarıdır. Bu kapsamda program, 1.sınıftan 4.sınıfa kadar sözlüğü tanıma ve kullanma becerisinin öğrenciye kazandırılmasını beklemektedir. Ayrıca, basılı veya dijital kaynaklardan bilgi edinirken sözlüğün kullanımına dikkat çekilmiş ve bununla ilgili kazanımlara da 3. sınıftan itibaren yer verilmiştir. Sözlüğe yönlendiren kazanımlar 1. sınıftan itibaren sarmal bir yapıda ilerlemiştir. Anlamı bilinmeyen sözcükler için resimli sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü gibi sözlük türlerinin yanında görseller, sözcük haritası, sözcük duvarı, sözcük kartları ve benzer araçların kullanımının istenilmesi sözcük öğretiminde temel kaynakların yanında motivasyonu artırıcı alternatif yollara da başvurulabileceğini göstermektedir.

2017 ve 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programları (İlkokul ve ortaokul 1-8. sınıflar)

2017 yılında ilkokul (1-4.sınıflar) ve ortaokul (5-8.sınıflar) Türkçe dersi için yeni bir program hazırlanıp uygulamaya konulmuş, ancak 2018 yılında anlayış ve tasarım olarak benzerlik taşıyan bir programın hazırlanması ile uygulamadan kaldırılmış ve öğretim programları tarihindeki yerini almıştır. 2017 ve 2018 programlarının kazanımları ve açıklamaları büyük oranda örtüştüğü için sözlük kullanımına yönelik inceleme sadece 2018 programı üzerinden yapılmıştır.

Tablo 10. 2017-2018 İlkokul Programlarındaki Sözlük Kullanımına Yönelik Bulgular

Bölüm /Alan	Sınıf	Kazanım ifadesi
Okuma	2	Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanıır. (Okuma materyallerindeki içindekiler ve sözlük bölümleri tanıtılarak işlevlerine değinilir.)
Okuma	2	Görselden/görsellerden hareketle bilmediği kelimeleri ve anlamlarını tahmin eder. a) <i>Resimli sözlük, sözlük, kelime haritası, kelime kartları ve benzer araçlardan yararlanır.</i> b) <i>Öğrencilerin yeni öğrendikleri kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturmaları sağlanır.</i>

Okuma	3	Okuma materyallerindeki temel bölümleri tanıır. (Okuma materyallerindeki içindekiler ve sözlük bölümleri tanıtılarak işlevlerine değinilir.)
Okuma	3	Görselden/görsellerden hareketle bilmediğı kelimeleri ve anlamlarını tahmin eder. a) <i>Resimli sözlük, sözlük, kelime haritası, kelime kartları ve benzer araçlardan yararlanır.</i> b) <i>Öğrencilerin yeni öğrendikleri kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturmaları sağlanır.</i>
Okuma	4	Bağlamdan yararlanarak bilmediğı kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder. a) <i>Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarının anlamlarını sözlüklerden kontrol etmeleri sağlanır.</i> b) <i>Öğrencilerin yeni öğrendikleri kelime ve kelime gruplarından sözlük oluşturmaları sağlanır.</i>
Okuma	4	Bilgi kaynaklarını etkili bir şekilde kullanır. <i>Bilgiye erişmek için basılı ve dijital içeriklerdeki içindekiler ve sözlük bölümünden nasıl yararlanılacağına ilişkin bilgi verilir.</i>

2018 programının ilkokul kazanımlarında, okuma materyallerinin içindekiler ve sözlük bölümlerinin tanınması ve bilgiye erişmek için etkili biçimde kullanılması esas alınmıştır. Öğrencilerden anlamı bilinmeyen sözcüklerin anlamlarını ilk önce tahmin edip sonra da resimli sözlük, sözlük, sözcük haritası, sözcük kartları ve benzer araçlar kullanarak öğrenmesi beklenmektedir ki bu öğretim biçimi anlama stratejilerinin işe koşulması için uygundur. Öğrencilerin bir kaynak metni tanımak ve içeriğini anlamak için sözlükten yararlanması gerektiğı 2. sınıftan itibaren öğrenciye gösterilmektedir. Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre farklı özellikte sözlükler ve sözcük öğretimi materyallerinin birlikte kullanımı da sözlük kullanmanın bir alışkanlığa dönüşmesinde etkili olabilecek planlama unsurlarındandır. 2017 ve 2018 programlarında, işlenecek temalar için önerilen konular arasında sözlük kültürü alt başlığının geçmesi de sözlük kullanmanın toplumun kültürel yaşamının bir parçası olarak görüldüğünün bir kanıtıdır. Bu özellik ile de bu programlar sözlük kullanma alışkanlığını ilk kez kültür kavramı içine almıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Anlama ve anlatma sürecinde kullanılan sözcükler ne kadar doğru seçilmiş ise, iletişimin başarısı o oranda artar. Bu da kişinin söz varlığının zengin olmasını beraberinde getirir. Söz varlığını zenginleştirmek amacıyla, en temel ve etkili yollardan biri sözlük kullanmadır. Nitekim Türkçe öğretiminde, ilkokuldan itibaren söz varlığına ilişkin amaçlar belirlenirken sözlük kullanmaya mutlak surette yer verilmekte, temel bir öğretim etkinliği olarak da sözlükten derslerde yararlanılmaktadır. Türkçe dersi öğretim programlarının sözlük kullanmaya dair özellikleri bu noktada değer taşımaktadır. Bu doğrultuda, ilkokul Türkçe öğretim programlarının sözlük kullanmaya yönlendiren özelliklerini belirlemeyi amaçlayan araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Cumhuriyet döneminin ilk Türkçe programlarının genel hedeflerinde olduğu gibi sözlük kullanmaya dair açıklamalarına bakıldığında da öğretmenin merkezde olduğu görülmektedir. 1924 ilk mektep programından 1948 ilkokul programına kadar sözlük kullanımına dair açıklamalar ve hedefler birbirinin tekrarı niteliğindedir. Ayrıca sözlük kullanmaya yönlendiren davranış /esas / açıklama ya hiç yok ya da bir tane vardır. 1948 ilkokul programına kadar uygulanan programlardaki sözlük kullanmaya yönelik bulguların azlığı Göçer (2009) ve Demir'in (2006) sözcük öğretiminde sözlüğün çok önemli olduğuna dair görüşlerini desteklememektedir. Çünkü sözlük kullanma alışkanlığına yönelik davranışların / esasların programlarda az olması sözcük öğretimini de zayıflatacaktır.

1948 programında, sözlük kullanmaya hazırlık olarak ilk önce sözlük *vb.* başvuru kitaplarının içeriğini tanıma, daha sonra bir sözcüğü sözlükte bulabilmek için alfabetik sıraya göre arama gibi davranışlar üzerinde durulduğu belirlenmiştir. Bu davranış ile öğrenci, yeni sözcüklerin anlamını sözün gelişinden tahmin etme ya da sözlük kullanarak öğrenebilecektir. Ayrıca programda, sözlük kullanma ile ilgili hedeflerin 3, 4 ve 5. sınıf düzeyinde daha ayrıntılı bir hâl aldığı görülmektedir. Öğrencilerin öğrendikleri sözcükleri bir deftere yazmaları ve bu sözcük defterlerini ortaokul sonuna kadar kullanmaları da programda istenilmektedir. Bu doğrultuda programda 9 farklı hedef ve açıklama ifadesine rastlanmıştır.

1968 ilkokul programında, sözlük kullanmanın bir alışkanlık hâline getirilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Bu Türkçe öğretimi programları için bir ilktir. Sözlük ve benzeri kaynaklardan hangi amaçla yararlanılacağı açıklanmıştır. Sözlük kullanmanın ve buna benzer başvuru kaynaklarının etkili kullanımının önemli olduğu ifade edilerek 3. sınıftan itibaren sözlük kullanma alışkanlığı davranışlara da yansıtılarak desteklenmiştir. Ayrıca bir önceki programdan bu yönüyle daha detaylı olduğu söylenebilir. 1968 programında, öğrencilerin sözlüğe bakıp öğrendiği sözcükleri deftere yazmalarının istenilmesi, önceki programda imla kısmında geçen kelime defteri uygulamasının artık belirli bir düzen içerisinde, bir öğretim tekniği olarak kullanıldığının işaretidir. Bu doğrultuda programda 11 farklı hedef ve açıklama ifadesine rastlanmıştır.

1981 programının 1, 3, 4 ve 5. sınıf açıklama ve özel amaçları arasında sözlük kullanma davranışının kazandırılmasına dair ifadeler yer almaktadır. Yöntem kısmında sözlük kullanma davranışının bir alışkanlığa dönüştürülmesi açıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte, programda sözlüğe yönlendiren davranışlar bulunmakta ancak sözlükten ne şekilde yararlanılacağına dair bir açıklama yer almamaktadır. Ancak sözlüklerle birlikte başvuru kaynaklarına başvurma yöntemlerinin kazandırılmasının hedeflenmesi, bu kaynaklardan nasıl yararlanılacağına dair bir öğretim sürecinin olacağını göstermektedir. Yine 1981 programının ilkokul kısmında, düzeye göre hazırlanmış sözlüklerin kullanılmasına ilişkin bir davranışın bulunması dikkat çekmektedir. Bu bulgu, sözlük kullanmanın öğrenci gelişimi açısından da dikkate alındığını göstermektedir. Sözcük defteri uygulamasının devam etmesi, sözlüğün nasıl oluşturulduğunu gösterme ile birlikte sözcük öğretiminde kalıcılığın önemsendiğinin kanıtıdır. Sözlük kullanmanın sadece Türkçe dersi için değil tüm dersler-

deki başarı için önem taşıdığı belirtilmesi ve bu yönde bir uygulamanın planlanması sözlüğün bilgi edinme aracı olarak ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Sözlük kullanmanın Türkçe ve diğer tüm derslerde başarı için gerekli olduğu belirtilmiştir. Nitekim sözlükten yararlanma ve sözcük dağarcığının zenginleşmesinin okuduğunu anlamaya ve akademik başarıya etki edeceğine ilgili çalışmalarda temas edilmiştir (Karatay, 2007; Karadağ, 2011; Melanlıoğlu, 2013; Sever, 2000). Bu doğrultuda programda 10 farklı hedef ve açıklama ifadesine rastlanmıştır.

2005 ilkököl programında, 1.sınıftan 5. sınıfa kadar sözlük kullanmanın bir alışkanlığa dönüştürülmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu amaçla 19 farklı kazanımda ve bu kazanımların açıklama ve etkinlik örneklerinde, öğrencinin sözlüğü bir başvuru kaynağı olarak kullanmaya alıştırmak istendiği görülmüştür. Böylece programda, sadece okumada değil diğer dil becerileri için de sözlüğü etkin biçimde kullanma ve bir beceriye dönüştürme gibi bir amacın hâkim olduğu öne çıkarılmaktadır. Ayrıca önceki programlarda sözlük kullanımına 2. sınıftan sonra rastlanmaktayken 2005 programında 1.sınıftan itibaren bu konuda kazanımlar yer almıştır. Programın sözlük kullanmaya yönlendiren kazanımlarının öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate aldığı (1.sınıfta resimli sözlük kullanımı ve 5.sınıfta sözlük kullanmanın anlama tekniği olarak görülmesi gibi) ve bu şekilde 1.sınıftan başlayarak 5.sınıfa kadar devam ettiği belirlenmiştir. İbe Akcan'a (2012) göre, Türkçe çalışma kitaplarında sözlüğe gönderen alıştırmalar sınıf seviyesine göre kademeli artış göstermesine karşın sözlük kullanılması istenen 853 sözcük alıştırmasından sadece 53'ünde sözlük yönlendirmesi bulunmaktadır. 800 sözcükte ise herhangi bir sözlüğe yönlendirme yapılmamıştır. Bu araştırma sonucu, 2005 programının kazandırmak istediği sözlük kullanma alışkanlığının ders kitaplarında yeterince benimsenemediğini göstermekte olup programın hedefleriyle çelişmektedir. İlköklü programları içinde sözlüğe yönlendiren kazanım ve açıklama sayısı bakımından 2005 programı ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca, bu programda ilk kez bir program sözlüğüne yer verilmiştir.

2015 programının ilkököl kazanımlarında, sözlük kullanımını bir beceri olarak kazandırma ve alışkanlığa dönüştürme amacı devam etmekte, ayrıca basılı ve dijital sözlüklerden yararlanma yönü de önemsenmektedir. Sözlük kullanmaya yönelik kazanımlar okuma alanında toplanmıştır. Bu doğrultuda programda, 1. sınıftan başlamak suretiyle sözlük kullanmaya dair 11 farklı kazanım ve açıklamasına yer verilmiştir. 3. sınıftan itibaren ise basılı kaynaklar ile dijital kaynaklardan da bilgi edinmede yararlanılması hedeflenmiştir. Bu bulgu, elektronik sözlüklerden dil öğretiminde yararlanılması gerektiğine ilişkin araştırma sonuçları ile desteklenmektedir (Al-Smael, 2000; Alhaysony 2011; Maden ve Maden, 2018). Ayrıca, programında ilk kez sözlük, resimli sözlük ile birlikte atasözleri ve deyimler sözlüğünden yararlanılması istenilmiştir. Yine programda sözcük öğretiminde motivasyonun da önemli olduğu kabul edilmiş, görseller, sözcük haritası, sözcük duvarı, sözcük kartları ve benzer araçların kullanımına açıklamalarda yer verilmiştir.

2018 programının ilkököl kazanımlarında, sözlük kullanımında bir kaynak olarak sözlüğün tanınması ve yararlanılması, ayrıca okuma materyallerinin içindekiler gibi bir

bölümü olarak da kullanılması esas alınmıştır. Programda 2. sınıftan itibaren sözlükten yararlanmaya ilişkin 6 farklı kazanım ve açıklamasına rastlanmaktadır. Yine öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun sözlüklerin sözcük öğretiminde kullanılması, bu becerinin bir alışkanlığa dönüştürülmeye çalışıldığının işaretidir. 2017 ve 2018 programlarında, işlenecek temalar içinde sözlük kültürü alt başlığının yer alması, sözlük kullanmanın toplum hayatının bir parçası olarak görüldüğünün bir kanıtıdır. Bu özellik ile sözlük kullanma alışkanlığının Türkçe öğretim programlarında ilk kez kültür kavramı içine alındığı tespit edilmiştir.

1924'ten 2018 yılına kadarki ilkököl Türkçe programlarında sözlük kullanmaya yönelik davranış, esas ve kazanımların okuma öğrenme alanında yoğunlaştığı görülmüştür. 1948 programından itibaren ise, sözcüğün biçim ve anlam özelliklerini birlikte ele alarak sözlük ve imla kılavuzunun birlikte kullanılmasının önemsendiği de dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Yalnız -imla ve dil bilgisi bölümlerindeki açıklamalar hariç tutulduğunda-1981 programının Yöntem kısmında yazılı anlatım açıklamalarında ve 2005 programında diğer dil becerilerinde içinde bir planlamanın olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında 2005 programında, sözlük kullanımının sarmal biçimde farklı sınıf kademelerinde birden fazla kazanım ile öğrencinin karşısına çıkması sözlük kullanmayı alışkanlığa dönüştürme açısından değer taşımaktadır. 2005 ve 2018 programlarında dinleme/izleme ve okuma alanları arasında bütünlük içerisinde sözlük kullanma konusuna yer verilmesi, sarmallığın daha fazla öne çıktığına işaretir.

Sonuç olarak, 1924'ten bugüne ilkököl Türkçe dersi öğretim programlarında sözlük kullanmaya dair açıklama, ilke, amaç ve kazanımların çoğalarak yer bulduğu görülmüştür. 1981 yılında sözlük kullanmanın bir alışkanlığa dönüştürülmesinin hedeflenmesi, 2005 yılından sonra ise konunun daha ayrıntılı ve kapsamlı biçimde planlanmış olması önemli görülmektedir. Araştırma sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

Sözlüklerden nasıl yararlanılacağını göstermek için Türkçe öğretim programlarında öğrenme-öğretme sürecine dair yol gösterici açıklamalar yapılabilir. Hâlihazırda programda sözlük ile ilgili olarak 2.sınıftan itibaren kazanım açıklamalarına rastlanmaktadır. Ancak bir sözlük kullanımının alışkanlığa dönüştürülebilmesi için bu becerinin 1. sınıftan itibaren hedefler arasında bulunması sağlanmalıdır.

Türkçe dersi öğretim programlarında öğretim materyallerine ilişkin açıklamalar yapılırken sözlükler bir yardımcı kaynak / materyal olarak tanımlanabilir. Nitekim uygulamada olan programda kazanım açıklamalarında sözlük sadece bir yerde bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Türkçe dersi öğretim programlarında söz varlığına ilişkin kazanımlar arasında sözlük kullanmaya yönelik bir kazanıma yer verilebilir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dil bilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alhaysony, M. (2011). Dictionary look-up behavior of Saudi female EFL students. *European Journal of Social Sciences*, 26(2), 250-267.
- Al-Smael, F. (2000). *A think-aloud protocols investigation of lexico-semantic problems and problem-solving strategies among trainee English-Arabic translators*. (Unpublished master thesis). Durham University, England.
- Arı, G. (2006). Sözcük öğretimi. (Ed. Cemal Yıldız). *Kuramdan uygulamaya Türkçe öğretimi içinde* (s.311-313). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Boz, E. ve Demirtaş, A. A. (2011). Türkçe öğretmenlerinin okul sözlüğü kullanma konusundaki tutum ve davranışları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, 65-134.
- Budak, Y. (2000). Sözcük öğretimi ve sözlüğün işlevi. *Dil Dergisi*, 92, 19-26.
- Dağtaş, A. (2014). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin elektronik sözlüklere yönelik görüşleri. *The Journal of Academic Social Science*, 2(7), 542-555.
- Demir, C. (2006). Türkçe/edebiyat eğitimi ve kişisel sözcük serveti. *Millî Eğitim Dergisi*, 34(169), 207-225.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elbir, B. ve Yıldız, H. (2013). Türkçe öğretiminde sözlük kullanımı ve sözlükçülük. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 249-268.
- Göçer, A. (2001). Türk dili ile ilgili sözlüklere genel bir bakış ve günümüz ilköğretim sözlükleri. *Türk Dili*, (598), 388-403.
- Göçer, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4(4), 1025-1055.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi: Kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İbe Akcan, P. (2012). Türkçe öğretiminde sözlük kullanımı: Türkçe çalışma kitaplarında sözlüğe gönderen alıştırmalar. (Ed. Aksan, M. ve Y. Aksan). *Türkçe öğretiminde güncel çalışmalar içinde* (s.93-102). Ankara: Şafak Yayınları.
- İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(4), 534-554.
- Karadağ, Ö. (2011). İlköğretim Türkçe sözlüklerinin hazırlanmasında temel ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 30, 193-207.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yay.

- Kaplan, T. ve Yıldız, F. (2018). Ortaokul öğrencilerinin elektronik sözlük kullanımına yönelik görüşleri. *Ulakbilge*, 6(20), 101-112.
- Kocaman, A. (1998). Dilbilim, sözlük, sözlükçülük. *Kebikeç*, 6, 111-113.
- Kolaç, E. (2009). Öğretmen adaylarının Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu kullanma konusundaki tutum ve görüşleri. *Türk Dili* (691), 50-60.
- Maden, S. ve Maden, A. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının elektronik sözlük ve yazım kılavuzu kullanma alışkanlıkları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, 8(2), 377-396.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2005). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı (1-5. sınıflar)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2006). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı (6-8. sınıflar)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2015). *Türkçe dersi (1-8.sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1-8.sınıflar)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1-8.sınıflar)*. Ankara.
- Melanlıoğlu, D. (2013). Ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları: Nitel bir araştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2 (2), 266-284.
- Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2013). Türkçe öğrenen yabancıların sözlük kullanma becerileri üzerine bir araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 13-23.
- Özbek, A. B. ve Ergül, C. (2018). İlkokul 4. sınıf ders kitaplarının okunabilirliklerinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 653-668.
- Sever, S. (2000). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Süt, M. (2015). *Ortaokul Türkçe dersinde öğretmen ve öğrencilerin Türkçe sözlük kullanma tutumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Temizyürek, F. ve Balcı, A. (2006). *Cumhuriyet dönemi ilköğretim okulları Türkçe programları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe sözlük* (10. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Vardar, B. (2003). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yaman, H. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme. *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, 27, 735-751.

- Yaman, H. ve Dağtaş, A. (2014). Ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin sözlüklere yönelik tutumları: betimsel bir analiz. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 1581-1597.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.